

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1945

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΟΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 — ΤΣΩΡΤΣΙΑ — 38

ΑΘΗΝΑΙ

Θ. ΜΟΥΣΤΟΞΥΔΗ

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ*

ΟΙ ΑΓΩΓΕΣ (CONDUITES)

“Ένα πιο προχωρημένο στάδιο του ίδιου γεγονότος το απαντούμε στην confusion mentale (διανοητική σύγχυση). “Ό,τι χάνεται στη σύγχυση φρενών, λέει ο Dè Τουλουζέ, δεν είναι ή προσωπικότητα αλλά ή σύνθεση των ψυχολογικών φαινομένων. Θεωρία πάρα πολύ πλατειά. Σε όλες τις διανοητικές συγχύσεις διαπιστώνουμε αυτή την έλλειψη σύνθεσης. “Ο γενικός χαρακτήρας του συγκεχυμένου είναι ή άταξία” δεν υπάρχει σχέση μεταξύ του έξωτερικού έρεθισμού και της άτομικης αντίδρασης. Πρέπει να είναι κανείς προπαρασκευασμένος για ν’ αντιδρά όρθως στους έρεθισμούς εκ των έξω και ή προπαρασκευή ακριβώς αυτή πραγματοποιείται με τή διέγερση της άγωγής. “Η διανοητική σύγχυση μάς εμφανίζει τήν καταστολή της διέγερσης¹ με μεγαλύτερη πληρότητα. Θα ίδουμε στο κεφάλαιο του π ό θ ο υ π ο υ ά κ ο λ ο υ θ ε ί ά ρ γ ό τ ε ρ α, π ώ ς ο ί διαταραχές αυτές της διέγερσης θά μάς είναι πολύ χρήσιμες.

“Αν αφήσουμε τή διέγερση για να περάσουμε στην ά ν ά λ ω σ η της άγωγής, θά παρατηρήσουμε πώς γεννᾶ επίσης νέες άγωγές που μπολιάζονται στην κυριώτερη όπως ακριβώς τό έκανε ή διέγερση. Μιά από τις άγωγές αυτές που μάς ενδιαφέρουν κατά τρόπο έντελως ιδιαίτερο είναι ή άγωγή του θ ρ ι ά μ β ο υ. Τό ζήτημα της κατάληξης μιᾶς άγωγής, του τέλους μιᾶς πράξης, είναι πρόβλημα πολύ σπουδαίο, πολύ περίεργο και δυστυχώς ελάχιστα έρευνημένο ως σήμερα. Πώς τελειώνουν σε πράξεις; “Ίδου ένα ψυχολογικό γεγονός που παραμελοῦν κάπως υπερβολικά.

“Υπάρχουν πολλά άτομα που δεν κατορθώνουν να τελειώσουν τις πράξεις” έχουνε κάποιαν άβουλία στην τελείωση της πράξης. Γενικά ο τρόπος της τελείωσης της πράξης, όπως και του άρχινίσματός της, εξαρτάται από τό βαθμό της ανάπτυξης του ατόμου. Στους πολύ άπλους οργανισμούς (στά πολύ κατώτερα ζῶα) ή πράξη τελείται με τήν πλήρη εξάντληση. “Η ίδια παρατήρηση ίσχύει και για τόν έπιληπτικό που αντίστοιχεί, στη στιγμή του παροξυσμού του, σ’ ένα κατώτατο εξέλικτικό στάδιο. “Ο έπιληπτι-

κός δεν έχει τή δύναμη να σταματήσει τόν παροξυσμό, κι’ όμως αυτός σταματᾶ και σταματᾶ άπλούστατα γιατί τό άτομο έχει εξαντληθεί. “Ο τρόπος αυτός του τερματισμού της πράξης είναι επικίνδυνος. Τό ανθρώπινο είδος, λοιπόν, ανέπτυξε άλλους χρησιμώτερους τρόπους για τήν αυτοσυντήρησή του. “Η ά γ ω γ ῆ τ ῆ ς κ ο ὕ ρ α σ η ς, είναι ένας από τούς τρόπους αυτούς. “Από ψυχολογική άποψη ή κούραση είναι μιᾶ άγωγή (conduite) που με τήν προσδοχή ώρισμένων μεταβολών στην πράξη, καθορίζει μιάν αντίδραση που είναι ή στάση της άνάπαυσης (ήρεμίας). Είναι μιᾶ από τις χρησιμώτερες άγωγές, γιατί καταστέλλει τήν επικίνδυνη στόν οργανισμό εξάντληση. Στην εξάντληση υπάρχουν ψυχολογικές και ανατομικές μεταβολές. Στην κούραση υπάρχουν μονάχα ψυχολογικές μεταβολές στην πράξη. “Αντιλαμβανόμαστε μ’ αυτά τή μεγάλη σημασία της άγωγής της κούρασης.

Στήν κούραση άδιαφοροῦμε για τήν πράξη, τό έν δ ι α φ έ ρ ο ν εξαφανίζεται και ή άγωγή παύει να είναι σε διέγερση και γίνεται πάλι λανθάνουσα.

Εύτυχως όλες οί πράξεις δεν τελειώνουν με τήν κούραση. “Όταν μιᾶ άγωγή φτάνει στό τέλος του σταδίου της άνάλωσης, χωρίς εξάντληση και χωρίς μεγάλη κούραση, γεννᾶ τήν άγωγή του θ ρ ι ά μ β ο υ.

Τό μεγάλο αξίωμα της φύσης, που σημείωσε ήδη ο Leibnitz, είναι τό να ζητᾶ να επιτύχει τούς σκοπούς της με τή μεγαλύτερη δυνατή οικονομία αναλισκομένων δυνάμεων. Στην ψυχολογία ή άρχή τούτη είναι άναμφισβήτητης χρησιμότητας και έξηγει εύκολα πολλά φαινόμενα. “Ωστόσο ή άγωγή του θ ρ ι ά μ β ο υ φαίνεται να βρίσκεται, τουλάχιστον έπιφανειακά, σ’ αντίθεση μαζί της· πραγματικά ή άγωγή αυτή εμφανίζεται σαν συμπληρωματική άνάλωση δυνάμεων. “Όταν τελειώνουμε μιᾶ πράξη, αν δεν μάς εξάντλησε ούτε κούρασε υπερβολικά, τότε ξεδεύουμε ένα πλεόνασμα σε ταραχή, κινήσεις, τραγούδια· αυτή είναι ή άγωγή του θ ρ ι ά μ β ο υ. Είναι τό νικητήριο λάλημα του κόκκορα μετά τό ζευγάριμα· οί γιορτές που σε πολλές χώρες τελειώνουν τή σπορά, οί παρελάσεις κάτω από θριαμβευτικές άψίδες τών νικητῶνων στρατιῶν, τό στόλισμα της ύπογραφής κάτω από ένα γράμ-

* Συνέχεια από τό τεῦχος 440 και τέλος.
1. E. Regis, «Precis de Psychiatrie» 5η έκδ. σ. 336. Διαπιστώνει τό ίδιο γεγονός και τό έξηγει άλοιως.

μα. 'Ολόκληρη ή ζωή μας, προπάντων όταν είμαστε κανονικοί ψυχολογικά, εμφανίζει άγωγές θριάμβου που είναι το όμοζυγο των άγωγών της κούρασης. Στην κούραση υπάρχει μια αλλοίωση της ενέργειας, αλλοίωση που μας αναγκάζει να σταθούμε και ν' αναπαυθούμε. Στόν θρίαμβο είναι το εύτυχές και όμαλό τέρμα της άγωγής με ένα πλεόνασμα δαπάνης, που από πρώτη άποψη φαίνεται περιττό. 'Η κούραση και ο θρίαμβος σημαδεύουν το σταμάτημα της ενέργειας, αλλά ή κούραση σταματά την ενέργεια σαν μετά μια χρεωκοπία και ο θρίαμβος τη σταματά σαν μετά έναν εμπλουτισμό. 'Η σπατάλη δυνάμεων που εμφανίζει ή άγωγή του θριάμβου και που φαίνεται σ' αντίφαση με την οικονομική αρχή του Leibnitz είναι χρησιμώτατη στο άτομο. Πλήθος όργάνων ή φυσικών λειτουργιών που είχαν κουρασθεί από την προσπάθεια της εργασίας ή που εργάζονταν ελαττωματικά, ξαναρχίζουν την καλή τους λειτουργία χάρις σ' αυτή τη συμπληρωματική δαπάνη δυνάμεων.

Οι ψυχασθενείς δέν εμφανίζουν την άγωγή του θριάμβου· μά έξόν άπ' αυτούς υπάρχει όλόκληρη κατηγορία ανθρώπων που διαγκωνίζουμε κάθε μέρα και που στεροούνται θριάμβου. Είναι θλιμένοι άνθρωποι. 'Ο θλιμένος κάνει στις πράξεις του ό,τι πρέπει να κάνει, αλλά τίποτε περισσότερο· καταβάλλει πάντοτε σε κάθε πράξη τις δυνάμεις που πρέπει να αναλώσει και τίποτε τό περιττό. 'Ακόμη και στη μορφή του περιστέλλει κάθε περιττή γριμάτσα ή κίνηση· περιστέλλει τό χαμόγελο. 'Η θλίψη είναι μια ελάττωση της περιττής ενεργητικότητας που άφορά κυρίως την άγωγή του θριάμβου.

'Αντίθετα, ή χαρά είναι μια αντίθετη άγωγή που συνδέεται με τό θρίαμβο. 'Ο εύθυμος είναι τό άτομο που έβαλε σε μιάν ενέργεια μεγάλο ποσοστό δύναμης, από την όποιαν κατανάλωσε ένα μέρος και που άνακτά τό υπόλοιπο και τό κατανέμει έν μέρει σε φιλοδωρήματα. 'Η χαρά είναι μια άγωγή στην όποιαν οι άνακτήσεις δυνάμεων είναι συχνές. 'Υπάρχει ίσως στη βάση του εύθυμου ένα φυσιολογικό βάθος, αίτια σπλαγχνικά ή κυκλοφοριακά· είδαμε πώς ό William James φρονεί πώς ή θλίψη και ή χαρά άντιστοιχούν σε βαθιές μεταβολές όλοκληρου του σώματός μας· αυτό λίγο μάς ένδιαφέρει. Κάνουμε ψυχολογία και εξετάζουμε ό,τι εμφανίζεται, άφίνοντας κατά μέρος τά φυσιολογικά αίτια στη φυσιολογία. Παράλληλα όμως με τόν εύθυμο (που συχνά είναι ένας παχύσαρκος άνθρωπος) κυττάξτε τά παιδιά που έχουν εύθυμους θριάμβους και είναι πάντοτε εύθυμα (δέν έχουν καλή ύγεια). 'Ο παράφρων, ό ήλίθιος, ό πάσχων από γενική παράλυση, είναι επίσης εύθυμοι, γιατί δέν κάνουν τίποτε και έχουν διαθεσίμους δυνάμεις. 'Αντίθετα, ό ψυχασθενής, του όποιου παρ' όλα ταύτα ή κατάσταση είναι πολύ λιγώτερο σοβαρή από εκείνη που άνέφερα, παρουσιάζει την πιο πλήρη έλλειψη θριάμβου και τά βάσανά του προέρχονται άπ' αυτό. Οι ψυχασθενείς παρουσιάζουν συχνά ένα υπερβολικό συναίσθημα της δυσκολίας του έργου, που πρόκειται να

έπιτελέσουν· έχουν την αιώνα έπωδό στους άναστεναγμούς των· προς τί; νοιώθουν πώς δε θά φτάσουν ποτέ στο τέλος της πράξης χωρίς ξένη βοήθεια· ή διαταραχή της ενέργειας που εμφανίζεται έντοπίζεται συχνά στο τέλος της άγωγής, στην εύχαρίστηση που παρέχει αυτό τό τέλος και στόν θρίαμβο. Οι ψυχασθενείς παραιτούνται από την έπίστεψη τούτης της πράξης ή δέν ζητούν καν να την έπιτύχουν.

Τέτοια είναι ή άγωγή του θριάμβου που τερματίζει την άνάλωση της έπιτυχημένης πράξης. Θα ίδούμε, εξετάζοντας τά αισθητικά φαινόμενα, πώς ή άγωγή αυτή βρίσκεται στην ίδια τη βάση του παιγνιδιού και του πιο έξελιγμένου αισθητικού γεγονότος.

'Ετσι, γοργά, εξετάσαμε τά τρία στάδια της λειτουργίας των άγωγών, τη λανθάνουσα κατάσταση, τη διεγερση και την άνάλωση· αυτοί είναι οι βαθμοί της λειτουργίας των άγωγών.

Θά είπούμε μερικές λέξεις για τό βαθμό της ενεργητικότητας των άγωγών αυτών ή για την έντασή τους. 'Εξετάζοντας τους βαθμούς της λειτουργίας των άγωγών, άσχοληθήκαμε με τη στατική κατάσταση των άγωγών αυτών· εξετάζοντας την έντασή τους, θά άσχοληθούμε με τη δυναμική τους κατάσταση.¹

Οι άγωγές ενεργούν σύμφωνα με την ψυχολογική μας δύναμη, σύμφωνα με την ψυχική μας ενέργεια· αυτού έγκείται ή έντασή τους. Την ψυχική ενέργεια μπορεί ό άνθρωπος να βάλει στην πράξη του.

Γιά τόν λόγο τούτο διαιρούμε σε δυό μεγάλες κατηγορίες την κατάσταση της ψυχικής έντασης: σε κατώτερη ή άτονία και σε άνώτερη από τη μέση ή υπερένταση. Για να δώσουμε ένα παράδειγμα, άμέσως, λέμε πώς ή θλίψη είναι άκριβώς μια κατάσταση πολύ χαμηλής ψυχικής έντασης, και πώς ό θρίαμβος και ή χαρά είναι κατάσταση ύψηλης έντασης.

'Αλλ' υπάρχει ένα άλλο παράδειγμα, όπου ή ψυχική ένταση είναι σχεδόν μηδαμινή κι' αυτό στην φαινομενική κατάσταση του άτόμου είναι ό ύπνος. 'Ας αναλύσουμε τό φαινόμενο τούτο για ν' άντιληφθούμε καλύτερα τί είναι ή ένταση.

'Η κλασική ψυχολογία άγνοεί τόν ύπνο, τόν άπορρίπτει μάλιστα από την δικαιοδοσία της, στόν τομέα της φυσιολογίας. Κι' ώστόσο ό ύπνος είναι μια άγωγή και μια ενέργεια πλήρης. Γι' αυτό τό λόγο άλλωστε, στους φρενοπαθείς βρίσκουμε τις ίδιες άνωμαλίες στόν ύπνο τους

1 'Ο φρόντ είναι ό διδάσκαλος που συνέβαλε περισσότερο άπ' όλους για την παραδοχή της θεωρίας τούτης περί του δυναμισμού των ψυχικών φαινομένων. 'Ιδού μια ένδιαφέρουσα περικοπή: «Δέν θέλουμε μονάχα να περιγράψουμε και να κατατάξουμε τά φαινόμενα· θέλουμε έπι, τς να τά νοήσουμε ως ένδείξεις δυνάμεων που τελειώνονται στην ψυχή, ως την εκδήλωση άγωγών που έχουν ένα καθωρισμένο σκοπό και εργάζονται είτε προς την ίδια είτε προς αντίθετες διευθύνσεις. Ζητούμε να σχηματίσουμε μια δυνάμει άντίληψη των ψυχικών φαινομένων». «Εισαγωγή στην ψυχάνάλυση», Γαλλ. μετάφρ. Payot, Paris 1922 σ. 79.

δπως και στις άλλες πράξεις των· π.χ. εμφανίζονται την άβουλία του ύπνου.¹

Λέμε, λοιπόν, πώς ο ύπνος είναι μια άγωγή εξαρτωμένη από την ψυχική ένταση. Υπάρχουν δυο χαρακτηριστικά στον ύπνο: 1ο) μεγάλη μεταβολή του μυϊκού τόνου· ο ύπνος εμφανίζει μια χαλάρωση· οι μυώνες χάνουν μεγάλο μέρος της τόνωσής των. Είναι εκείνο που ονομάζουμε υποτονικότητα. Η τόνωση είναι μια προπαρασκευή προς ενέργειαν· είναι ένα βοηθητικό της διεγερσης. Εξαφανίζεται η τουλάχιστο εξασθενεί κατά τη διάρκεια του ύπνου. 2ο) Το δεύτερο χαρακτηριστικό του ύπνου είναι το ανέβασμα του επίπεδου των πολυπλόκων αντιδράσεων. Το επίπεδο όλων των έρεθισμών ανέρχεται κατά τη διάρκεια του ύπνου· μ' άλλα λόγια χρειάζεται μια ισχυρότατη ενέργεια ή ένας ισχυρότατος έρεθισμός για να μπορέσει ν' αντιδράσει ο κοιμώμενος. Ειδικά όταν πρόκειται για πολύπλοκες ενέργειες δεν μπορούμε και να περάσουμε άμέσως από τον ύπνο στην πράξη· πρέπει ο άνθρωπος να έχει τον καιρό να ξυπνήσει ολότελα.

Τα δυο αυτά χαρακτηριστικά του ύπνου είναι ενδιαφέροντα· ως τα συνοψίσουμε: 1ο) μη προπαρασκευή στην ενέργεια και 2) κλείσιμο κατά το μάλλον ή ήττον πλήρες των οργάνων του οργανισμού για να παρεμποδίσουν τους έρεθισμούς του έξωτερικου κόσμου να εισβάλουν. Και τα δύο αυτά αποτελέσματα επιτυγχάνονται χάρις στην πτώση της ψυχικής έντασης σε χαμηλότατο επίπεδο. Ωστόσο η ένταση δεν εξαφανίζεται ολότελα. Ο κοιμώμενος διατηρεί ακόμη τη δυνατότητα της ενέργειας· η αλήθεια είναι πώς πρόκειται για μια ενέργεια ειδική: είναι το όνειρο. Θα αναλύσουμε άλλοι δια μακρών το όνειρο, στην παράγραφο του όνειροπολήματος· ως σημειώσουμε όμως για την ώρα πώς τα όνειρα είναι οι ενέργειες του ανθρώπου που κοιμάται, ενέργειες με πολύ χαμηλή ένταση και που δεν έχουν διόλου σκοπό τη μεταβολή του περιβάλλοντος κόσμου. Τα όνειρα εκφράζουν τις ενέργειες της ψυχής, κατά τη διάρκεια του ύπνου, στους έρεθισμούς που υφίσταται. Στην πραγματικότητα τα όνειρα είναι μια άμυνα κατά της άφύπνισης. Ονειρευόμαστε για να μη μας άφύπνισει ένας έρεθισμός προερχόμενος εκ των έξω. Πρέπει να σημειώσουμε πώς είναι το μόνο σημείο που μας ενδιαφέρει για την ώρα τούτη, πώς η ψυχική ένταση λείπει σχεδόν ολοκληρωτικά κατά τη διάρκεια του ύπνου. Η θέληση, η έλλογη πίστη, η διάσκεψη, εξαφανίζονται ακριβώς όπως και στις σοβαρότερες ψυχικές καταθλίψεις. Η ψυχική ζωή γίνεται συγκεχυμένη· αδύναμη. Αύτη η χαλάρωση του ύπνου αντι- τοιχεί σε μια ψυχική χαλάρωση αρκετά σοβαρή· όταν κοιμάται κανείς βρίσκεται πολύ κατώτερα ψυχικώς από τους περισσότερο άρρωστους ανάμεσα στους φρενοπαθείς. Τούτο όφει-

λεται αποκλειστικά στη χαλάρωση της έντασης.

Αύτη ακριβώς η χαλάρωση της ψυχικής έντασης θα μας δώσει το κλειδί πολλών άγωγών που ενδιαφέρουν το αισθητικό φαινόμενο. Θα μας κάνει να κατανοήσουμε τη θλίψη, το όνειροπόλημα, την υποβολή, την άπωση (refoulement), τη μελαγχολία· ή αντίθετη προς τη χαλάρωση της έντασης κατάσταση, ή υπερένταση θα μας γνωρίσει τη χαρά, το γέλιο, το θρίαμβο, την έμπνευση, την καλλιτεχνική επινόηση· όλες τις καταστάσεις κατά τις οποίες ο άνθρωπος φαίνεται να ξεπερνά το μέσον όρο και φαίνεται ανώτερος στον έαυτό του. Κάθε φορά που ένα ανθρώπινο όν εγκαταλείπει τη διανοητική μετριότητα, που τόσο δοκιμάζεται από τη σημερινή άστική κοινωνία μας, το χρωστάει σε μια, κατά το μάλλον ή ήττον όξεία, υπερένταση.

Θα επανέλθουμε στα προβλήματα τούτα της έντασης, έπειδή για το καθέν' από αυτά θ' αποτελέσει μια παράγραφο του έργου τούτου.

Έτσι, πολύ σύντομα, έδωσαμε μια γενική ιδέα της θεωρίας των άγωγών και υποδείξαμε από ενός το βαθμολογικό της λειτουργίας των για τα τρία στάδια, λανθάνουσα κατάσταση, διεγερση, ανάλωση και από έτερου το βαθμολογικό της ενεργητικότητας με τις δυο κατηγορίες της χαλάρωσης και της υπερέντασης.

Οι έξηγήσεις αυτές, ίσως αρκετά σύντομες, θα μας επιτρέψουν ν' αντιμετωπίσουμε τα διάφορα προβλήματα που θα μας παρουσιάσει το αισθητικό φαινόμενο.

ΓΛΩΣΣΑ - ΙΔΙΟΓΕΝΕΙΑ

17.—Προτού, όμως, εγκαταλείψουμε τον τομέα της ψυχολογίας, θα θέλαμε, συνομώτατα, να υποδείξουμε ποιές λύσεις μας προσφέρει η θεωρία των άγωγών σχετικά με τη γλώσσα και την εργασία της ιδιοποίησης (ιδιογένεια).

Η κλασσική ψυχολογία βρίσκει την άγωγή της γλώσσας στη συνάρτηση ενός πράγματος και του σημείου του. «Η θέα των αντικειμένων ή των γεγονότων, γράφει ο Höfding, διηγείρε συγκινήσεις που εκφράζονται με κραυγές ή άλλουσιες του προσώπου και σχηματίσθηκε έτσι φυσικώτατα μια συνάρτηση δια της συναφείας όχι μόνο μεταξύ της συγκίνησης και της έξωτερικής της έκφρασης, αλλά και μεταξύ της τελευταίας αυτής και του γεγονότος που την προκαλούσε. Χάρη σε μια συνεχή επανάληψη και γιατί πολλά άτομα (μιμούμενα λ. χ. τις εκφράσεις και τις χειρονομίες ενός άτόμου) δημιούργησαν ταυτόχρονα την ίδια συνάρτηση δια της συναφείας μιας κραυγής μεταξύ και ενός αντικειμένου ή καθωρισμένου γεγονότος, απέκτησαν ένα μέσο επικοινωνίας γιατί μπορούσαν να ήσαν άσφαλείς, βγάζοντας την κραυγή, ν' άφύπνισουν την παράσταση που την προκαλούσε συνήθως»².

Ο Höfding προσθέτει πώς μια κραυγή, εκβαλλομένη πρώτα - πρώτα αυθόρμητα, θα μπο-

1. G. Poyet: Ο αυτόματος ύπνος (Lesommeil automatique) (thèse) 1912.

2. Ο τόνος είναι η κατάσταση της σύσπασης των ήρεμωντων μυών.

1. H. Höfding - Esquisse d'une Psychologie. Γαλλ. μετάφρ. 1909 σ. 202.

ροῦσε κατόπι νὰ γίνει τὸ σημεῖο ἑνὸς πράγμα-
τος ποῦ θὰ ἐγένετο ἀντιληπτό ταυτόχρονα μ'
ἐκείνη.

Ἡ θεωρία τούτη, ποῦ ἀντλεῖ προπάντων τὴν
καταγωγή της ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ συσχετιστικὴ
σχολή τῶν μέσων τοῦ περασμένου αἰῶνα, φαί-
νεται σήμερα ἐντελῶς ἀνεπαρκῆς γιὰ νὰ ἐξη-
γήσει τὴν ψυχολογικὴ καταγωγή καὶ τὸν ἀρ-
χικὸ μηχανισμό τῆς γλώσσας· ἡ ἴδια θεωρία τοῦ
συσχετισμοῦ ποῦ διατείνεται ὅτι ἐξηγεῖ μὲ τὸν
συσχετισμὸ τοῦτον ὁλόκληρη τὴν ἰδεατὴ καὶ νο-
ητικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, μᾶς φαίνεται, ὅπως
θὰ ἴδουμε ἀργότερα, ἐξ ἴσου λαθεμένη.

Σὲ σπάνιες περιπτώσεις μιᾶς συνάρτησης με-
ταξὺ μιᾶς κραυγῆς καὶ μιᾶς συγκίνησης ἢ τοῦ
ἀντικειμένου ποῦ τὴν προκαλεῖ, μπορεῖ περί-
φημα νὰ ἐμφανισθεῖ καὶ νὰ διαρκέσει. Φρονῶ
πὼς οἱ ὀνοματοποιήσεις χρωστοῦν τὴν κατα-
γωγή τους σ' αὐτὲς τὶς φυσικὲς συναρτήσεις.
Ἄλλὰ τὸ νὰ ἐξηγοῦμε ὁλόκληρη τὴ γλώσσα
μὲ εὐτυχεῖς συμπτώσεις τυχαίων συναρτήσεων,
μοῦ φαίνεται ἀρκετὰ παρακινδυνευμένο.

Βλέπουμε στὴ γλώσσα, σύμφωνα μὲ τὴν ψυ-
χολογικὴ σχολή τῶν ἀγωγῶν, μιᾶ μορφή ἐνε-
ργείας, ἀλλὰ μιᾶς εἰδικῆς ἐνέργειας καὶ περιο-
ρισμένης, ἢ καταγωγή τῆς ὁποίας βρίσκεται στὴν
προσταγή.

Λέμε πὼς αὐτὴ ἡ ἐνέργεια εἶναι περιορισμένη·
ἐξωτερικὰ, ἐμφανίζεται σὲ μικρὲς ἀσήμαντες
κινήσεις τῶν δακτύλων καὶ κάποτε τῶν χεριῶν¹,
τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος, τοῦ λάρυγγος
καὶ τοῦ στόματος κι' ὥστόσο οἱ μικρὲς αὐτὲς
πράξεις ποῦ προκαλοῦν μιᾶν ἀπλή καὶ μικρὴ
κίνηση τοῦ ἀέρα, προκαλοῦν περισσότερα ἀπο-
τελέσματα ἀπὸ τὶς ὀγκώδεις πράξεις ὄλων τῶν
μελῶν.

Ἡ μικρὴ αὐτὴ πράξη εἶναι κοινωνικῆς μορφῆς
καὶ ἀντλεῖ τὴν καταγωγή της ἀπὸ τὴν προ-
σταγή. Ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὴν
προσταγή· μὲ τὴν προσταγή ἐπνευματοποιή-
θηκε, δηλαδὴ ἐγινε μιᾶ πνευματικὴ ἐνέργεια.
Ἴδου γιὰτί: σὲ μιᾶ προσταζομένη πράξη, ποῦ
προϋποθέτει τὴν κοινωνία, τὰ μέρη τῆς πράξης,
ποῦ ἐκτελοῦνται ἀπὸ ἐκεῖνον ποῦ προστάζει
ὡς ἐκεῖνον ποῦ ὑπακούει, δὲν εἶναι τὰ ἴδια. Ὁ
ἕνας ἐκτελεῖ ἀσήμαντες κινήσεις στὴν ἀρχὴ τῆς
πράξης, ὑποδηλοῖ τὴν ἐνέργεια ποῦ πρόκειται
νὰ γίνει. Ὁ ἄλλος ἐκτελεῖ τὴν ὑποδεικνυόμενη
πράξη. Ἐκεῖνος ποῦ προστάζει, θέτει σὲ διέγερση
τὴν ἀγωγή ποῦ πρόκειται νὰ πραγματοποιηθεῖ
καὶ σταματᾷ αὐτοῦ. Ἐκεῖνος ποῦ ὑπακούει, φθά-
νει μόνος στὴν ἀνάλωση τῆς ἀγωγῆς. Τὰ δύο
αὐτὰ μέρη τῆς ἴδιας ἐνέργειας ἀποτελοῦν τὴ
γλώσσα. Ὁμιλεῖν εἶναι διατάσσειν—εἶναι τὸ
πρῶτο μέρος τῆς πράξης. Τὸ ἀντιλαμβάνει
ν ε σ θ α ι τ ὸ ν λ ὸ γ ο ν σημαίνει συχνό-
τατα ὑπακούειν, κι' αὐτὸ εἶναι τὸ δεύτερο μέ-
ρος τῆς ἐνέργειας. Ἐτσι, στὴ θέση τοῦ κινητη-
ρίου ἐπιπέδου ὁλόκληρης τῆς ἐνέργειας ποῦ πρό-
κειται νὰ ἐκτελεσθεῖ, ἡ γλώσσα ἀναπληρῶνει
ἀπὸ μιᾶ πλευρὰ τοῦλάχιστον (ἀπὸ τὴν πλευρὰ

ἐκεῖνου ποῦ προστάζει) μιᾶ ἐνέργεια ἐξαιρετικὰ
περιορισμένη σὲ πνευματικὸ ἐπίπεδο.

Ἄντι νὰ κάνουμε μιᾶ πράξη πλήρη, ὀγκώδη
καὶ κουραστικὴ, χάρις στὸ νόμο σύμφωνα μὲ
τὸν ὁποῖον ἡ φύση προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχει τοὺς
σκοποὺς της μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ οἰκονο-
μία, μὲ τὴ μικρότερη δυνατὴ δαπάνη δυνάμεων,
κάνουμε μιᾶν ἀρχὴ πράξης, πολὺ περιορισμένη
καὶ ἐλάχιστα δαπανηρῆ. Ἡ γλώσσα εἶναι μιᾶ
ἐνέργεια ἀπεριόριστα μικρὴ διπλασιάζει τὴν
πραγματικὴ ἐνέργεια. Ἄς μὴ λησμονοῦμε τὸν
ἑλληνα συγγραφεὴ (γιατὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὄλα
τὰ εἶπαν κι' ὄλα τὰ μάντεψαν) ποῦ ἔγραψε:
Λ ὀ γ ο ς ἔ ρ γ ο ν σ κ ι ἦ ¹.

Γιὰ ἐκεῖνον, ποῦ διατάσσει, ἡ πράξη σχεδὸν
παραμελεῖται καθ' ἑαυτὴν· εἶναι κάτι ἀσήμαν-
το. Εἶναι τὸ σημεῖο τῆς ἀρχῆς, πρᾶγμα ποῦ εἶναι
καὶ τὸ οὐσιῶδες. Κάνουν τὸ σημεῖο μὲ τὴ δύ-
ναμη καὶ τερματίζουν τὴν ἐνέργεια ἔτσι. Σταμα-
τοῦνε τὴν τάση—ἀγωγή στὴν κατάσταση τῆς
διέγερσης καὶ οἰκονομοῦν τὴν ἀναγκαῖα προσ-
πάθεια γιὰ τὴν ἀνάλωση τῆς πράξης. Ἡ γλώ-
σα εἶναι μιᾶ προσπάθεια γιὰ τὴν οἰκονομία
τῶν ὀγκωδῶν καὶ κουραστικῶν πράξεων ποῦ
ἀπαιτοῦν μεγάλη προσπάθεια. Ἡ γλώσσα εἶ-
ναι ἕνας περιορισμὸς τῆς φυσικῆς δυνάμης.

Ἡ ἐσωτερικὴ σκέψη δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο
παρὰ ἡ γλώσσα. Ὄταν σκεπτόμαστε, μιλάμε
στὸν ἑαυτὸ μας, δηλαδὴ θέτουμε σὲ διέγερση
ἀγωγῆς ποῦ δὲν πραγματοποιοῦμε, καὶ κατὰ
τέτοιο τρόπο ποῦ καὶ τὰ πρόσωπα ἀκόμη ποῦ
κάθονται δίπλα μας δὲν κατορθώνουν, τὶς παρα-
πάνω φορές, νὰ ἀντιληφθοῦν τὴ σιωπηλὴ αὐτὴ
γλώσσα. Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς διέγερσης τῶν
ἀγωγῶν εἶναι πολὺ σημαντικὸς γιὰ τὸ άτομο,
γιατὶ ἐξοικονομεῖ περιττὲς ἀναλώσεις καὶ κά-
ποτε ὀλέθριες. Ἡ ἐσωτερικὴ διάσκεψη εἶναι ἕνας
πειραματισμὸς τῶν ἀγωγῶν, ποῦ θέτουμε σὲ
διέγερση χωρὶς νὰ τὶς ἀναλώσουμε.

Ἡ ἰδέα εἶναι ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τῆς πλήρους
δράσεως· ἔδωσα εὐγλωττα παραδείγματα: σὰς
τὸ λέω αὐτὸ ἀλλὰ εἶναι μιᾶ ἰδέα..., δηλαδὴ εἶναι
ἕνας ἀπλὸς νοητικὸς πειραματισμὸς, μὴν τὸν
παίρνετε στὰ σοβαρά· μ' ἄλλα λόγια, ἡ ἀγωγή
ἦτανε σὲ διέγερση· δοκίμασαν νὰ κρίνουν
μονάχα τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνάλωσης, ἀλλὰ
δὲν ἔφτασαν ὡς τὴν πραγματικὴ ἀνάλωση. Ἐ-
χουμε τὴν πρόνοια νὰ ἐξουδετερώσουμε τὴν
ἀνάλωση τῆς πράξης. Ἄλλο παράδειγμα: «ἔχω
μιᾶν ἰδέαν, ἂν ἔκανα αὐτό...»—αὐτὸ θέλει νὰ πεῖ:
θέτω σὲ διέγερση τέτοια ἀγωγή, ἂς ἴδουμε πὼς
θὰ μπορέσω νὰ κρίνω τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς
ἀνάλωσης τῆς ἀγωγῆς αὐτῆς.

Ὄταν προσβάλλεται κανεὶς ἀπὸ ἀβουλία, τό-
τε οἱ ἀγωγῆς φτάνουν μονάχα στὸ στάδιο τῆς
διέγερσης καὶ ποτέ σὲ τὸ στάδιο τῆς ἀνάλωσης.
Οἱ ἀβουλοὶ στεροῦνται τοῦ τελευταίου βαθμοῦ
τῆς λειτουργίας τῶν ἀγωγῶν: τῆς ἀνάλωσης.
Ἄς μὴ λησμονοῦμε τὴν περίφημη περίπτωση
τοῦ συμβολαιογράφου τοῦ Billod, ποῦ εἶχε
προσβληθεῖ ἀπὸ ἐπαγγελματικὴ ἀβουλία. Συν-

1. Οἱ μεσημβρινοὶ μιλάνε μὲ τὰ χέρια.

1: Δημόκριτος.

τάσσει τις πράξεις και τα συμβόλαιά του, αλλά είναι ανίκανος να τα υπογράψει. Δεν μπορεί να πιστέψει στην πράξη. Όλα διεξάγονται κατά τρόπο θαυμαστό, εκτός από την ανάλωση.

Η ιδέα, η ή «ιδεώδης αγωγή», είναι μια αγωγή λόγου και τίποτ' άλλο, συνίσταται στο να θέτει, χάρις σε μια χαμηλότατη ή εσωτερική γλώσσα, αγωγές σε διέγερση χωρίς να φτάνει ως την ανάλωσή τους.

Τότε τίθεται το πρόβλημα του συνειρμού των ιδεών. Τι γίνεται αυτός ο περίφημος νόμος της αγγλικής ψυχολογίας; Βασίσαντε θλόκληρη την ψυχική ζωή του ανθρώπου στο συνειρμό; Έξ άλλου απ' αυτήν βγήκε έν μερεί ή επιστημονική ψυχολογία. Ο Πλάτων είπε ήδη μερικές λέξεις γι' αυτό το συνειρμό, και στη Γαλλία την ανέπτυξε ο Malebranche πριν από την αγγλική σχολή, που στην πραγματικότητα είναι ή ιδρύτρια της θεωρίας. Σήμερα ή κατευθυντήρια ιδέα του συνειρμού έγινε μια άπλη διαπίστωση και διόλου μια εξήγηση.

Ο Claparède της Γενεύης έδωσε τον ακόλουθο όρισμό του συνειρμού των ιδεών: «διά συνειρμού των ιδεών πρέπει να ύπνοοούμε συσχετισμό γεγονότων της συνειδήσεως, στην πλατύτερη έννοια του όρου, κι' ακόμη, συσχετισμό των ύποσυνειδητών ή καθαρά σωματικών λειτουργιών». Και μαζί με την Miss Calkins, ο Claparède καθορίζει τον συνειρμό «ως τη συνάφεια μεταξύ δύο περιεχομένων συνειδήσεως, έκ των οποίων το δεύτερο δεν είναι αντικείμενο μιας αντίληψης».

Στην παλαιά ψυχολογία συγκρίναμε συχνά την ψυχική ζωή μ' ένα θέατρο, στη σκηνή του οποίου παρελαύνει σειρά ήθοποιών που εμφανίζονται για να άποσυρθούν άμέσως και να κάνουν θέση σε άλλους, ως να φοβόντουσαν μήπως καούν στα φώτα της ράμπας. Έτσι, χάρις στο συνειρμό, εξηγούν τά πάντα: Εξηγούνε και το συλλογισμό και το όνειροπόλημα, και την αντίληψη και τη μνήμη. Ωστόσο, ο συνειρμός των ιδεών δεν εξηγεί άπολύτως τίποτε.

Ο Φέχνερ έκαμε το λάθος να τον εισαγάγει ακόμη και στην αισθητική ήδονή ως κυριαρχικόν παράγοντα κι' από τότε όλόκληρα βιβλία εξήγησαν το αισθητικό φαινόμενο με τον εύκολο «άπό μηχανής θεό» του συνειρμού των ιδεών. Ο Φέχνερ ύποστήριζε, με κάποιαν άπλοϊκότητα, πως άν ένα ροδαλό μάγουλο μάς άρέσει περισσότερο σ' ένα νεανικό πρόσωπο παρ' όσο ένα χλωμό μάγουλο, δεν είναι γιατί το ζωηρό ρόδινο έχει καθ' έαυτό περισσότερο θέλγητρο για το μάτι άπό κάθε άλλο χρώμα. Ένα κόκκινο χέρι ή μια κρυωμένη μύτη δεν μάς προσφέρουν πράγματι καμιά αισθητική ήκανοποίηση. Ένα ρόδινο μάγουλο μάς άρέσει γιατί για μάς σημαίνει υγεία, χαρά κλπ. Δηλαδή με το συνειρμό των ιδεών.

Άλλά στην ψυχική ζωή τά πάντα συνδέονται, έξ ού μπορούμε να πούμε πως τά πάντα είναι συνειρμός. Κάνουμε, όπως είπα ήδη, μια διαπίστωση, αλλά δεν παρέχουμε μίαν εξήγηση. Και το να θέλουμε να ήκανοποιηθούμε μ' αυτή την εξήγηση θά ίσοδυναμούσε για τη βοτανική,

να είπουμε, πως ή βλάστηση και ή γονιμοποίηση των φυτών εξηγείται άπλούστατα με τά ρεύματα του άέρα που μεταφέρουν τά φυτικά σπέρματα. Ο άνεμος δεν μπορεί να εξηγήσει ούτε τη βλάστηση ούτε τον τρόπο κατά τον όποιον αναπτύσσεται το φυτό. ο άνεμος μεταφέρει παθητικά μερικά σπέρματα κι' αυτό έν' όλο. Έτσι, στο ανθρώπινο πνεύμα ο συνειρμός είναι μια διαπίστωση και ίσως μάλιστα μια άπλη άυταπάτη, γιατί την κάνουμε άμέσως μόλις τελειώσει το ψυχικό φαινόμενο. Όμοίως όλες οι κινήσεις μας άπό το πρωί ως το βράδυ, φαίνονται συσχετισμένες, άφου διαδέχονται ή μια την άλλη.

Η ψυχολογία με τον συνειρμό δεν εξηγεί τίποτε άπό ό,τι άφορά τη δημιουργία και την εξέλιξη των ιδεών. Εξάλλου, ή συσχετική άυτή θεωρία περικλείει ένα σοβαρό μειονέκτημα: με το συνειρμό ύπνοοεί πως το πνεύμα είναι παθητικό ή τούλάχιστον άδρανές. Έναντίον της άπόψεως άυτής έχομε ήδη αντίταχθει, έμφανίζοντας πάντοτε την ψυχική ζωή ως δυναμική. Ο δυναμισμός άυτός του πνεύματος παραμελείται ύπερ το δέον άπό το συσχετισμό: γι' άυτόν ή διανοητική ζωή γίνεται μια άπαθής σχεδόν εξακολουθητικότητας και ο νόμος του συνειρμού μια τελική έτικέττα.

Στην καθημερινή ζωή μας, έχομε πει, ύπάρχουν χιλιάδες κινήσεις άπό το πρωί ως το βράδυ. Δίνουν την έντύπωση πως είναι συσχετισμένες γιατί διαδέχονται ή μια την άλλη χωρίς λύση εξακολουθητικότητας: ύπάρχουν μάλιστα μερικές, που φαίνονται πως άποτελούν μέρος της ίδιας της πράξης. Θα μπορούσαμε να κάνουμε όλόκληρη φανταστική φυσιολογία, μελετώντας τις συνέχειες άυτές των κινήσεων. Άλλά εξετάζοντάς τις προσεκτικώτερα, φτάσαμε να ξεχωρίζουμε πράξεις, έέργειες που αναλύουμε, και φτάνουμε σε πλήρεις θεωρίες μελετώντας τις διάφορες άυτές έέργειες: θεωρία της πορείας, έρευνα επί της ίσορροπίας, θεωρία της κολύμβησης κλπ. το ίδιο συμβαίνει στην ψυχολογία: οι ιδέες, καθώς είπαμε, είναι αγωγές σταματημένες στο στάδιο της διέγερσης και συσχετισμένες με τη γλώσσα, αγωγές του ρηματικού έπιπέδου. Έτσι, το πρόβλημα του συνειρμού, ή μάλλον της συνεχείας των ιδεών, είναι παράλληλο με το πρόβλημα της συνεχείας των κινήσεων, αλλά χίλιες φορές πολυπλοκώτερο.

Θά άποκόψουμε τις πλήρεις ιδεώδεις αγωγές (όπως ή αντίληψη, ή αναγνώριση, το χειροφίλημα κλπ.) και θά τις εξετάσουμε χωριστά όπως κάναμε με τις κινητήριες αγωγές. Βλέπουμε πως ο περίφημος άυτός νόμος του συνειρμού, που έμφανίζει ένα ένιαίο και άπλοποιημένο πρόβλημα, τεμαχίζεται σε χιλιάδες και χιλιάδες ιδιαίτερα και σύνθετα προβλήματα, που θά πρέπει να λύσουμε το καθένα με τη σειρά του. Τέτοια είναι ή πορεία της επιστήμης. Η ίατρική άλλοτε

1. Μόνος, ίσως, ο Bain προσπάθησε κατά κάποιον τρόπο να διορθώσει τά πράγματα δίνοντας κάποια δραστηριότητα στο πνεύμα και έπαινήθηκε γι' αυτό άπό τον J. S. Mill στις «Dissertations and Dissertations» 1567 τ, III, σελ. 197 και έξ.

ἐξηγοῦσε ὅλες τὶς ἀρρώστειες μὲ τὴν ἐνιαία θεωρία τῶν «ζωτικῶν δυνάμεων», σήμερα καταφεύγει σὲ χιλιάδες μικρόβια ποὺ πρέπει νὰ ἀνακαλύψει καὶ νὰ μελετήσει γιὰ νὰ κατορθώσει νὰ τὰ ἐξουδετερώσει. Αὐριο ἡ ἰατρικὴ θὰ προχωρήσει περισσότερο καὶ τὰ μικρόβια θὰ προκαλοῦν τὸ εἰρωνικὸ χαμόγελο τῶν σοφῶν, ὅπως μᾶς προκαλοῦν τὸ μείδιμα σήμερα οἱ ζωτικὲς δυνάμεις. Θὰ μιλήσουν, ἴσως, γιὰ κύματα καὶ γιὰ παλμώδεις κινήσεις... Ἄλλὰ τί σημαίνει! ἡ ἐπιστήμη προχωρεῖ! Ἐννοῶ δηλαδὴ, πῶς αὐξάνει συ-

νεχῶς τὴν ἐξουσία της ἐπάνω στὴν ἐχθρική στὸν ἄνθρωπο φύση. Ἐνῶ ἡ φιλοσοφία, μὲ τὶς ἀναλλοίωτες ἐρμηνεῖες της, βρίσκεται στὴν κατάσταση τοῦ ὄνειρου, ὅπου τὴν ἔφισε ὁ μακαρίτης μέγας μας πρόγονος Πλάτωνας, θάμνη στὴ βασιλικὴ της ἀδυναμία.

Τερματίζουμε ἐδῶ τὶς συντομώτατες αὐτὲς ἀπόψεις μας γιὰ τὴν ψυχολογία, ποὺ θὰ εἶναι χρήσιμες γιὰ τὴν ἀντικειμενικὴ μελέτη τῆς αἰσθητικῆς.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΩΔΗ

(ΛΠΟΣΠΑΣΜΑ)

*Μαυροντυμένοι
μὲ κεφάλια σκυμμένα
προβαίνουν οἱ λογισμοὶ*

*Μοχθηρὰ βέλη
σχίσανε δίχως ἔλεος
τὴ λευκὴ χλαμύδα τῆς ἐμπιστοσύνης*

*Τὰ πράσινα πουλιὰ
ποὺ κελαϊδούσανε
πάνω στὰ φωτεινὰ κλαριὰ τῆς ἐλπίδας
φύγανε μακρὰ
φέροντας στὸ ράμφος
τὴ χαρὰ*

*Τὰ πράσινα πουλιὰ
πεθάνανε
στὸ μακρυνὸ ταξίδι τοῦ γυρισμοῦ*

*Κάτω ἀπ' τὰ κενὰ σύννεφα
τὸ διψασμένο πέλαγο
μάταια κυλάει
τὶς σταχτιὲς κορυφῆς
τῶν ἀφρῶν του.*

ΘΑΝΟΣ ΒΙΛΙΕΡΗΣ

